

Hevesi Andrea

Kőszeghy Péter újabb könyve Balassi Bálintról

Kőszeghy Péter Balassi Bálintról írott kismonográfiája kétségtelenül szorosan kapcsolható a magyar irodalomtörténet-írás legfrissebb eseményeihez, azaz a szerző ismételt megtalálásához, a pozitivista történetírás idejét meghaladva friss, új perspektívából történő megközelítési módjaihoz. A szerző által képviselt történetírás új távlatokat nyit az elméleti és a történeti megközelítés között, így a kötet a legkülönbözőbb olvasási stratégiákkal rendelkező olvasók számára is újdonságot nyújthat. Kőszeghy Péter alapos, forrásokkal alátámasztott érveken keresztül jut el a Balassi-életmű értelmezéséig, mely (a szerzőtől megszokott módon) bővelkedik az elméleti vonatkozásokban is lényeges vitákat, kérdéseket fejtegető, tudományos vitaindító jellegű megközelítésmódban.

S ha már így, akkor felvetődik a kérdés: a Kalligram Margócsy István és Szőrényi László által szerkesztett és lektorált *Magyarok emlékezete* című sorozata miféle célt tűzhetett ki maga elé? E kötet kapcsán éppúgy kétséges lehet, mint a sorozat előző életrajzait olvasva (Devescovi Balázs: *Eötvös József*, Gergely András: *Széchenyi István*, Kerényi Ferenc: *Madách Imre*, Sárközy Péter: *Faludi Ferenc*), hogy a tudományos ismeretterjesztést, az emlékezetben tartást, a népszerűsítést vagy a tudományos életrajzírást tartják-e szem előtt a sorozat szerkesztői?

Véleményem szerint (egyet nem értve az előző, a *Magyarok emlékezete* sorozatban megjelent kötetek – összességében a sorozatot negatívan értékelő – kritikáival) a felvetődött kérdésre a választ megtalálhatjuk egy újfajta kiadói magatartásban, s ezzel együtt egy friss irodalomtörténet-szemléletben. A pozitivista történetírás meghaladásával napjaink életrajzai, monográfiái talán szintén túlmutathatnak azokon a szoros műfaji korlátokon, melyeket a múltban rá lehetett aggatni egy-egy kötetre. Egy népszerűsítő kötet miért ne lehetne tudományos alaposítással megírt, s miért ne adhatna teret a szubjektív (tudományos) elméletek kifejtésének?

Nyitottságomra s optimista hozzáállásomra persze lehet, hogy a kötet specifikussága ad okot. 2008-ban jelent meg ugyanis a Balassi Kiadónál Kőszeghy Péter *Balassi Bálint. Magyar Alkibiadész* című életrajza, melyet hamarosan követni fog a monográfia második kötete, a költői életművel foglalkozó *Balassi Bálint. Magyar Amphiön* is. Így tehát a *Magyarok emlékezete* sorozat Balassiról szóló kötetét a Balassi-szakirodalmat legfrissebben összegző, s nem utolsósorban továbbgondoló szerző írta meg.

A népszerűsítő kiadásokhoz hasonlóan e kötetben is megjelennek az igényes képmel-lékletek, például Balassi portréja, a feltehetőleg a kis Bálinttól származó rajz Volterranus Comentariorumának címlapján és a család temetkezési helye, a hibbei templom. Találunk részletes kronológiai összefoglalót Balassi életéről és korának főbb eseményeiről, illetve rövidítésjegyzéket, felhasznált és ajánlott (!) irodalmat. A kötet népszerűsítő, tudományos ismeretterjesztő voltát támasztja alá az is, hogy a felhasznált szakirodalmat lábjegyzetben nem jelenik meg, hivatkozásokat csak a szerző nevére találunk a fő szövegben.

Nem utolsó szempont, hogy a szerző rendkívül alapos történeti, politika-eszme- és társadalomtörténeti ismereteket közvetít az olvasónak Balassi koráról. A Báthory- és a Habsburg-udvarról, a török kezében lévő területekről és általában, a magyar feudális rendszer szokásairól, 16. századi állapotáról részletekbe menő jellemzést kapunk. Az első nagy fejezet (*Balassa János fia*) tulajdonképpen ezt a történeti kontextust írja le a laikus olvasó számára is érthető nyelven,

mégis tudományos alapossgal. E történeti ismeretek nem mentesek a legapróbb kultúrtörténeti hozadékoktól sem, példának okáért megtudhatjuk, hogy a gönci hordó Dobó István idejében válik „*lengyel területen olyan mértékegységgé, amelyhez a lengyel polgárházak pincenyílásai igazodnak*”, ami egyébként körülbelül 186 literes. De magyar fordításban olvashatjuk a pozsonyi kamara 1570. március 10-i jelentésében azt is, hogy fogságából hogyan szökött meg egy árnyék-széken át Balassi János.

A kötet nagy erénye, hogy a szerző leszámol a Balassi életét övező mítoszokkal, legendákkal, pletykákkal, ám ez egy pillanatig sem jelenti az életrajz unalmassá, fordulatoktól mentessé válását. A szerző többek között rámutat annak a „Szép Mesének” a hamis voltára, mely szerint Balassi ágyúgolyó általi sérülésbe halt bele, s teszi mindezt a puszkagolyó okozta sérülést említő források közlésével. Az ehhez hasonló pontosítások alap gondolata, hogy „[a] szerzővé, nagy szerzővé, első magyar költővé avatódás folyamata, azaz Balassi megalkotása, évszázadokig tartott”. Olyan gondolat ez, melyet szem előtt tartva megérthetjük, hogy miért is fontosak a filológiai adatok: a szövegek értelmezéséhez nélkülözhetetlen a szerzőről, a műveiről és az ezek között kialakított (gyakorta csupán vélt) kapcsolatokról lerántani a leplet. Elgondolkodtató, hogy ezáltal az irodalomtörténet egyik fő feladatává válik az előző korok irodalomtörténeteinek, értelmezőinek munkásságát kritikával illetni.

A szerző megemlíti, hogy az életrajzírók általában bagatellizálják Balassi Sommerné-féle kalandját, annak ellenére, hogy ezt Kőszeghy maga is megteszi: „*De a lényeges, a személyiséget jellemző azonban mégiscsak az, hogy Balassi Bálint, feltehetőleg kissé kaptatosan, s visszaesőként (hajniki paplány) nem riadt vissza a (mégoly szelíd) nemi erőszaktól, ilyesmit a kortársaktól, a vele egyívásúakról, mondjuk a Dobó vagy Zay fiúkról, vagy akár öccséről nem őrzött meg az emlékezet.*”

Ám ezek a megnyilvánulások, kiszólások, véleményem szerint, egy a Balassi életét kutató, azt a lehető legapróbb részletekbe menően ismerő személytől megbocsáthatóak.

Kőszeghy köteté maximalisan megfelel (a már említett népszerűsítő mellett) a tudományos életrajzírás minden követelményének is, mi több, olyan új elképzeléseket is felvet Balassi életével és életművével kapcsolatban, melyek eddig a szakma számára ismeretlenek voltak. A szerző fent említett, a Balassi Kiadónál 2008-ban megjelent monográfiájában közölt új adatoknak (egy-egy Balassi életével kapcsolatos vitatott biográfiai adat esetében), saját vélemény megformálásának a kötet éppúgy teret ad, mint a Balassi-életmű újszerű értelmezésének. (Felteszem, ezek az életművet érintő adatok még kidolgozottabb, részletesebb formában olvashatóak lesznek a monográfia második részében.)

Az életrajz kapcsán mindenképp megjegyzésre méltó, hogy az egyéni elképzeléseknek teret adó részek közül igencsak felkeltheti a szakma érdeklődését az a 2008-as monográfiában szintén tárgyalt felvetés (itt: *A Dobó–Balassi-féle összeesküvés* című fejezet), melyben a szerző határozott álláspontja, hogy a Lengyelországba menekülő főurak „*nem hazát, nem lakhelyet, hanem politikai status quot akartak váltani*”. Kőszeghy vélekedése szerint „[a]z erdélyiekhez való átállás vádja esetükben [értsd: Balassi, Dobó, Homonnay – H. A.] bizonyosan hamis. Minden valószínűség szerint Habsburg-trónfosztásban és lengyel–magyar perszónálunióban gondolkodtak mint táolati célban”.

Határozott álláspontot képvisel a szerző a téren is, hogy volt-e magyar előzménye Balassi költészetének; válasza pedig egyértelmű igen. Ezt elsősorban a Balassi kortársaitól, illetve közvetlen Balassi halála utáni időkből fennmaradt szövegek Balassi-típusú udvarló-lírájának ismeretére alapozza. (Ne feledjük, hogy mai ismereteink szerint Balassi szerelmes verseinek nem volt nyomtatott kiadása a költő életében.)

Szorosan ide kapcsolható, hogy Kőszeghy, szándéka szerint, nem akar döntést hozni a Pataki Névtelennek tulajdonított *Eurialus és Lucretia* szerzőségi kérdésében, olvasatában mégis a Komlowszki Tibor által összegyűjtött érvek helyeslését, azaz Balassi szerzőségének sejtetését vélhetjük érzékelni.

A szakmai vitákat ismertető, mégis önálló állásfoglalástól sem mentes részek közé sorolhatjuk a *Balassa-kódex* és a *Maga kezével írt könyv* esetleges tervezett kiadástörténetének elemzését, mely során a szerző egyértelműen a Vadai István-féle felfogás mellé áll: „*a Balassa-kódexből a 101–116. lapig terjedő részt egészen egyszerűen tépjük ki!*” Tehát véleményük szerint a tíz istenes ének – melyből nyolc a kódexbe nincs bemásolva, csak utalás van a meglétükre – nem alkot megkomponált sorozatot.

Ahhoz, hogy az újszerű megközelítési módokat tovább vizsgáljuk a kötetben, mindenképp ki kell térnünk egy fontos, sőt, véleményem szerint a kötet legfontosabb, lényegi motívumára, mégpedig a Balassi-életrajz és életmű határozott, ám sajátos elkülönítésére, amit céljának tűz ki a szerző. Ennek ellenére Kószeget olvasva néhány helyen mégis felmerül a gondolat, hogy az életrajzot beleolvassa az életműbe, ám újszerűsége abban rejlik, hogy a szerinte szükséges pontokon alkalmazza a biográfiai adatokat. Köztes álláspontot képvisel tehát a csupán a szöveget értelmezők és a pozitivista felfogás hívei között. Ez a tény pedig egészen kreatív, meglepő fordulatoktól sem mentes szövegértelmezési lehetőségeket tár fel. Elképzelési tudományos vitákat provokálhatnak.

A *Szép magyar komédia* esetében például az Ajánlás szoros olvasatával jut el a megállapításig: Balassitól ez egy olyan nyilatkozat is lehet, miszerint tervezte szerelmes verseinek nyomtatott kiadásban való megjelentetését, ám az ellenérvekre is rámutat a szerző, melyből talán túl sok is van ahhoz, hogy gondolatát fenntartások nélkül elfogadhassuk.

A Julia- és Célia-ciklus értelmezésében a leginkább megfogó, igen kreatív gondolat a Balassi saját maga által dekonstruált önéletrajzi fikciójának elmélete. Kószeget álláspontja (amit a *Komédia* részleteivel támaszt alá) az, hogy a Julia-ciklust alapvetően a beteljesült szerelem ciklusának szánta Balassi, ám Losonczy Anna elutasítása hatására – már ha az önéletrajzi fikció gondolatát fenntartjuk – a „sikertelen szerelem lírai önéletrajzát kellett létrehoznia”. Ebből következik viszont a Célia-ciklus (a szerző által is elismerten bizonyíthatatlan) értelmezése: a ciklus verseinek egy része, melyek a *Komédiában* is megtalálhatóak, talán a Julia-ciklus befejező darabjai voltak Balassi eredeti terveiben, s a sikertelen próbálkozás hatására kerültek ki e versek közül, s helyeződtek át az új szerelmet tárgyaló ciklusba. Azon említett „bizonyos pontok” egyike Célia, ahol a szerző alkalmazza az életrajz és a fikció kapcsolódási pontjainak elengedhetetlenségét. A *Saját kezű versfüzér* utolsó darabjából kiderül, hogy a fikció Céliája feltehetően valós személyt takar. Ez és a fent említett megállapítás együttesen ahhoz az értelmezéshez vezet, hogy a Julia-ciklusnak tulajdonképpen parodisztikus újírása a Célia-ciklus, de a 16–17. századi paródia értelmében. Mindenképp megfontolandó e fejezet utolsó mondata: „[s] ha létezett is földi múzsája, immár öncélú költői játék, hisz célja: CÉLIA [CÉLJA].”

A kötetben Kószeget ismét ismerteti a szerelemteológia és teológia között húzódozó párhuzamot, melyet olvasatában létrehozott: a szerelmi témájú versekben a költő Venus fogadott fia, éppúgy, ahogyan a teológiában Krisztus megváltása által minden ember Isten fogadott fia lett. E párhuzam gondolatát a *Fogadott fiú* című fejezetben tárgyalja a szerző.

A fent említett példák alapján talán érzékelhető az az új hozzáállás kiadói részről és szerzői részről egyaránt, mely reményeink szerint összegző, tudományos igényű, a legfrissebb kutatásokat is figyelembe vevő, ám a laikus olvasó számára is érthető és élvezetes nyelven íródo életrajzok megszületését segíti elő. A berögzött konvenciókhoz szokott (szakmában jártas) olvasók számára zavarba ejtő lehet a tudományos, mégis a népszerűsítő kötetek elvárásainak is maximálisan megfelelő kötetben közölt szakmai újdonságokkal való vitába szállás, személyes megítésem szerint viszont mindenképp pozitív, frissítő elképzelés egy új szemléletmód kialakítása. És amint látjuk, szükség is van rá. Egy kérdés marad csupán: van-e szándék?

(Kószeget Péter: *Balassi Bálint 1554–1594*)